

րբ. — 12. Խոհք և Յուշք. — 13. Դոր հա-
տոր սբր իր քերթուածնիսն և բանաստեղծու-
քիսննիսն, որ մօտեքս լոյս պիտի տեսնէ:

Հա իր գրութեանց մէջ փիլիսոփայական, հան-
ճարեղ և փորձառական դրողութիւններ ունի,
որոնք մարդկային զանազան ձկտումները կամ
յօժարութեանց միտումները կը նկարագրեն: Տե-
սե՛ք թէ նա ինչպէս պիտի նկարագրէ այդ միտում-
ներէն մէկը, օրինակ՝ նամանդութիւնը. « Մար-
դիկ տարօրինակ են, կ'ըսէ, ամէն մարդ ամե-
նուն լաւ հանգամանքները ունենալ կը փափա-
քի, և երբ չէ կարող՝ կը կեղծէ կը շարքի, ու
այդու երեւան կը բերէ իւր նկարագրի ժիծա-
ղելի մէկ կողմը »:

Բ. Պէրպէրեան՝ իր գրական հաստատութիւն-
ներէն զուրս, արտաքին հանրային գործերուն
մէջ ալ մեծարուած է պատուաբեր պաշտօննե-
րով, որոնցմով եւս ազգին սէրը յինքն գրաւեց.
այսպէս Պատրիարքարանի, փաղաքական ժողով-
ներու, Յանձնաժողովներու, Մասնաժողովներու
և Ուսումն. Խորհրդոյ անդամ ըլլալով՝ իր պաշ-
տաման պահանջմանց մէջ միշտ ուղիղ և ճիշդ
սկզբունքներու տէր կը մնար: Իր ամենավերջին
պաշտօնն էր Առնեսպետութիւնն Ուսուցչաց օգ-
նութեան Սնտուկի Խնամակալութեան: Պէտք է
ընդունիլ իրաւամբ այս մեծ դաստիարակը՝ իբր
անձնանութիւններու օրինակ մը, որ ազատ եղած
է միշտ իր նիւթական շահերը փնտռելու տեն-
չէն: զինքը տազնապնդողը, իր էութիւնը գրա-
ւողը՝ իր ազգն է, այնչափ խնամքի կարօտ՝ որ-
չափ որ անտես մնացած են անոր փոքրիկ զա-
ւակները, որ վաղուան ամբողջ ազգն են: Անոր
համար է որ Յոբեյեանին առթիւ ընծայուած
զուամարէն 100 ոսկի կը թողու Սնտուկի Խնա-
մակալութեան:

Հա շրջան մը կատարեց, որ բնաւ պիտի չմոռ-
ցուի ապագայէն: Իր հիմնած դպրոցը՝ իր յու-
շարձանն է, իր յառաջադիմութեան համար ու-
նեցած եռանդը՝ իրմէ վերջն ալ դեռ պիտի պեր-
ճախօսէ. սրտերու մէջ հուր մը դրաւ, որ զիրենք
միշտ պիտի վառէ: 800 ոսկիոյ մօտ պարտք ե-
լած է վարժարանէն իր մահուանէն վերջ, բայց
ազգայինք փութացին անոր գոյութիւնն ապահո-
ւելուն: Այդքան վեճ դէպքեր՝ երբ կ'անհետանան՝
միացողներուն թիւքիւր սրտին մէջ անգամ մ'ալ
իբր արձագանգ կը թողուն այս բառերը. Պէր-
պէրեանները պէտք չեն մեռնիլ:

Հ. Ղ. ՏԱՅԵԱՆ

« Ա Խ Ո Ի Ե Ա Ն »

ՀԱՍՍԱՐԱԿԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ ՕՐԱԳԵՐԹ

— տարեկան գին 12 ֆր. —

Դիմել՝ Rédaction « AKHOURIAN » Alexan-
dropol (Caucase).

Մ Ե Ի Ա Ր Դ Ի

Կ Ի Ր Ա Կ Ա Ն Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

Մ Ա Ս Ի Ս

Բաւական ժամանակէ ի վեր մեր պար-
բերական ամսուրը՝ հայ գրականութեան
կեանքը շարունակելու պարտքը ստանձ-
նած՝ ժամադրավայրն եղած է մեր էն
ակնանաւոր գրագէտներուն:

Հոն ուրեմն, այդ գրական զրօսավայրին
մէջ՝ պիտի երթանք զանոնք տեսնելու:

Թեպէտ ժամանակ — ուր երբեմն կ'ե-
րեւին Ահարոնեան և Խաչակեան, — Մշակ,
Արեւելք, Բիպաղեղիոն և այլ օրաթերթեր
զուրկ չեն յաճախ գրական ընտիր բովան-
դակութենէ, բայց անշուշտ հանդէսներուն
կը պատկանի մեծագոյն իրաւունքը՝ ազ-
գային արդի մատենագրութեան ներկայա-
ցուցիչն համարուելու:

Մաախը՝ իր գոյութեան 55-երորդ տա-
րեջջանը մտած ըլլալով, կը ստիպէ որ
նախ իր էջերը բացուին. գոհացնենք այդ
իր արդար պահանջը: Թողով սակայն իր
անցեալը, — որ փայլուն եղած ըլլալու է,
դատելով մինչեւ ցարդ ապրելէն, — ալ-
նարկ մը թարթենք իր ամենանոր շրջա-
նին, — 1907, կանգ առնելով ամենէն ա-
ւելի՝ կենսագրութեանց վրայ:

*

Կ. Խլթիւճեանի հիշմած այս շարաթա-
թերթը, Մաախը, Պ. Ենովք Արմէնի հսկո-
ղութեան տակ՝ այժմ կը ներկայացնէ բազ-
մաթիւ շահաւետ էջեր, ինքնագիր և թարգ-
մանածոյ: Այս կրկին շարքերու մէջն ալ՝
Խմբագիրը փայլուն տեղ մը գրաւած է:
Իր զլխաւոր արտադրութիւնները սակայն
պատկերներ են, — շատ բնորոշ տարբե-
րութեան Պ. Ա. Ահարոնեանի « Պատ-
կերներ »-ն: Այդ համառօտագիծ պատկեր-
ները՝ մեզ կը ներկայացնեն երբեմն կեան-
քը՝ որմէ պէտք է խորշիլ, ու կեանքը՝
որուն պէտք է նմանիլ: Վերջին պարա-

գայիս՝ հեղինակի քարոզներուն ալ պէտք չկայ . նա բաւական ըրած է՝ ըլլայ՝ եթէ այդ կեանքը մեզ ներկայացնէ միայն Առաջիններէն է Պ. Արմէնի մէջ նկարագիրը, «Վասմ» . ո՛վ գիտէ, քանի՛ հայ հրիտաւարներ կարմրեցան, իրենց հայելին յանկարծ դիմացին տեսնելով : Վասմ,

Որուն չէրութիւնը տեղ մը չի կայ : Անանկ մը կը հագուէի, անանկ մը կը պանծուէի զուրի՛ն մինչև ոտքը որ՝ տեսնող զինքը լարտ պիտի կարծէր : Կօշիկը նոր է շարունակ Վրամին, տաբատը արգելիկն կնիքով ժողտուն . մագիւր յարգարուած են խնամքով ու զգակին տակէն իւրի վարձով մը կը փախչան սանտրին վերջին փայփայանքին դռնով... Հագուստները դերձակէն նոր բնութիւնը դռնը կը կրեն միշտ, արգուկին գիծերը վրանին, ծայրերին շրթակ : վերջին նորածնութեան համեմատ խնամքով կ'ոճուած :

Եւ այլն . հասկցանք թէ նա յիշ երիտասարդներէն է, կոկկութիւնը կը սիրէ : Բայց այդ չէ Վրամը . պէտք է ղիտեկ Վէրքէ՝ ճոր նա « կը դառնայ ազօտ աչքերով, կթոտ քայլերով, նիհարեցած ու մարմինէն ու գեղէն միշտ բան մը վրայ տուած » :

Սակայն դժբախտաբար « Վրամի հիւանդութիւնը լոկ իրեն յատուկ չէ : Անով վարակուած բազմութիւններ կան : ... Եւ ո՛վ պիտի ըլլայ անոր բժիշկը » : Յօդուածին ներքեւ գրուած է . « Ենովք Արմէն » :

Այսպէս ուրեմն Պ. հեղինակը՝ կեանքը ապրողներուն ցոյց կու տայ . վասն զի կ'ուզէ որ ապարդիւն չմնան իր խօսքերը, ինչպէս յաճախ : Ուրչափ խորթ ու նոյն իսկ սարսափեցուցիչ կողմ ալ ունենայ կեանքը, մանաւանդ հայունը, նա չի կասիր հաւատարմաբար նկարելն : Իր վէպին մէջ անհատներ կը ներկայանան, բայց իւրապէս՝ սերունդի մը կեանքն է որ հոն կը բարախէ :

Ձգալապաշտ է Պ. Արմէն իր ամէն ուղղութեանց մէջ : « Ինկածներ » պատկերը՝ որչափ իրական, չափազանց իրական է, այնչափ ալ (չենք ուզել լեզուական ճշդութեան դէմ մեղադրել) պօզալի : Բայց նախ ղիտենք զայն : Պէտք էք գիտնալ թէ այն եղանակն է՝ երբ

Արհարտ ու պակուցի վայրնով, հովը կ'ոռնայ, միւրի հոծ տարաք մը մագիւղով մոայն ու կիսախաւար

երկնքներուն (les cieux) զօգն, տանիքներուն ու փողոցներուն վրայ : Սառնային ցուրտ մը՝ որ կը քամուի (ուշադրութիւն . « կը քամուի ») յորձանուտ պտոյտքնէն ճիւղի մրկող կոճկներուն, կը խանձ դէմք անսրդիներուն, և մահուան պաղին սարսուտով կ'աղաղակ մարմինը, հիւանդագին դոյր մը նուպային մէջ : Մեռելային սարսուտ մը զրկած է ամէնքը, ու թաց հերմակ համատարած զորգերու վրայէն, զոգաճար քայլերով, կը շտապեն ճամբորդներ, վիզերին ներս առած, սրտալով հարուածներուն տակ մտրկող հովին, որ աչք կը կուրցնէ և տեսողութիւնը կ'աղաղակէ, արցունք լիցնելով բերքերու մէջ :

Մէկ խօսքով՝ ձմեռ է : Եւ այս ժամուն է որ

Տղիկ մը նստած բարձրակամար ամենի պատի մը տակ, Թանձր միւրի խալին մէջ, փռ մը ձեւադուցած իր մարմնով, կը ճէ, կը ճէ ցուրտէն ու սառնային օդէն կապուեցած իր շրթներնով, որ բաւերը կը լորնան ու կը մեռնին, դեռ չծնած : Պնոցներ երկու սրունքներուն մէջ սեղմած, ամբողջ մարմինին վրայ կծկուած, զոգաճար ու հեծկտուն :

Սրտաշարժ պատկեր, յիշուի : Ամբողջ գրութիւնը կ'ուզէ շեշտել այն հանգամանքը, թէ

« Անցորդները, հապտապ քայլերով, տնդրտ, անհկաս, կ'անցնին, իրենցմով գրառուած, տանք ժամանակ ու պէտք ունենալու ուրիշով զբաղելու » : Իսկ վերջն, միշտ, « միւր կ'իջնէ ամենի փաթիլներով » :

Ու գործողութեան մը մի սպասէք, այսչափ է . « տղիկ »-ը միշտ հոն սարսուտուն, ձիւնը վերէն, « սառնաշունչ հովը » ամէն կողմէն, անցորդները « իրենցմով զբաղած » ։ Բայց արդէն այդ անշարժութիւնն է որ պատկերին ալ շարժութիւնը կը կազմէ : Պ. Ենովք խնամով ու մասնաւոր գթով մը կը նկարագրէ այդ թշուառին կացութիւնը, իր ամէն մի խլուղութեամբ . ի հարկէ, գթութեան շարժառիթը զօրացնելու մտքով . մինչև որ իբրեւ վերջաբան, Պ. Արմէնի իրապաշտութիւնը՝ գազաթնայկեղին հասած, կը ներկայացնէ տեւաւորան մը՝ որ ոչինչ կ'ազդէ, բաց ի զգուանքէ : Կարդացե՛ք անշուշտ Յր. Գորէի « Փողոցիկ մէջ » ռոտանաւորը . նորէն նոյն ցուրտ եղանակն է .

Մի ցուրտ առտու — Ուր սառի ջուրն փոսն փոքրիկ, Եւ զի զեղբոր մը անհետ — Համար նա լ'աղբիկ քոյր մը,

1. Հարկաւ . աչքը կուրցնելէն վերջ՝ տեսութիւնն ալ կ'աղաղակէ :

մօրը հետ) հարկ է 'լլայ կոկիկ, — Հին շաւը սեւ մէկդի 'նելով — Որ փոքրիկ զուխը կը պատէ, — Եւ թաշկինակ մը հանելով — Քըթէն բընած' կ'ըսէ. Խընչէ' :

Ինչպէս կը տեսնէք, Պ. Արմէն, թիւ մը ձեր խնդրոյն կը մօտենայ. միւթարուեցէք որ մինակ չէք. բայց զազդիացի ակաղեմական բանաստեղծը մէկ բառով ամբողջ կը վերջացնէ :

Իրապաշտութեան խնդրոյն վրայ կ'ուշանանք, որովհետեւ շատ կարեւոր կը դատենք. Այսօր Պ. Ե. Արմէնը չէ միայն. « անով վարակուած բազմութիւններ կան, ո՞վ պիտի ըլլայ անոր բժիշկը » — կը հարցնէ « Ինկածնեք » ու հեղինակը :

Գրականութեան մէջ, յայտնի է թէ մեծ դեր տրուած է իրական և կամ, ինչպէս կը յանձնարարէ Ա. Ալպալա, « copie prise sur place, le crayon à la main » նկարագրութեան այս տեսակը, ամենէն աւելի ազդուն և յաջողն է :

Ու տեսնենք թէ Վ. Հիւկոն, օրինակ, տեսակին մէջ քաջը, ինչպէս պիտի ուզէ նկարագրել մարդ մը՝ որ անպատիւ աւագին մէջ կը խորհարարուի : Ահա, առջեւնիս է խեղճ մարդը, որ նախ

Բան մը կը զգայ, իբր թէ իր ոտքերուն ծանրութիւնը ամէն քայլին կը շատնար. Յակարեակի կ'ընկզմի, երկու կամ երեք բթալափ խոր Անշուշտ ճամբակ կորսնցցօց, կանց կ'առնէ՝ հասկնալու համար. Մէյ մ'ալ՝ ոտքերուն կ'երթան աչքերը. կորսուեր են. Ասազ ծածկի է : Անկից դուրս կը կորզէ զանոնք : Վ'ուզէ ետ դառնալ, անդին կը դառնայ. աւելի խոր կ'ընկզմի : Ասազ իր պեղելին (cheville) կը հասնի. Մէջէն կը խուսափէ, ձախ կողմը կը նետուի . աւազը սրունքներու կէսին կը հասնի. ալ դին կը նետուի. աւազը կարթներու կու գայ, ... Բեռը կը նետէ, եթէ չնի ... ալ ժամանակ չկայ. աւազը ծունկերէն վեր է. կը կանչէ, զխաղիչ, թաշկինակը կը շարժէ. աւելի կը մխրտի աւազին մէջ Խեցիկը կը շանայ նստիլ, պատկիւ, սողալ. ամէն շարժումին՝ ներս կ'երթայ. կը կանգնի, կ'ընկզմի. կը զգայ որ պիտի իղղուի. կ'ոռնայ, կը պողպտի, ապերդուն կը զոյգէ, կը ծալէ բազուկները, յուսահատ : Ան մինչեւ փորը աւազ է. կուրծքին կը հասնի. կ'արածան մ'է, կը բարձրացնէ ձեռքերը, կը մոնչ, կը ճանդոնէ, ... կը կ'ոթնի արմուկներուն ... աւազը կը բարձրանայ, ոտքերուն կու գայ, վզին ... Հիմայ դէմքը միայն կը տեսնուի. բերանը կ'աղաղակէ, աւազը գայն կը լեցնէ. լուսիւնն : Արջերը դեռ կը նային, աւազը զանոնց կը զոյգէ. զիշեր : Յետոյ ճակատը կը ներնայ, քանի մը մաշկեր աւագնէ զուրս կը շարժին. ձեռք մը կ'ըլլէ, կը

փոսնէ աւագին երեսը, կը շարժի ու կ'անհետանայ. — մարդու մը արխար անհետացում :

Ահաւասիկ ճշմարիտ իրականութիւն. նոյն մանրամասնութիւնները, նոյն կերպը, որ սակայն բոլորովին ուրիշ ազդեցութիւն կ'ընեն, քան ինչ որ Պ. Արմէնի « Ինկածնեք » : Պատճառը. որովհետեւ մին Հիւկոն էր՝ միւսը Պ. Արմէն. ո՞չ անշուշտ. Հիւկոյի հանձնարին պէտք չկայ պզգալի պատկեր մը ներկայացնելու համար :

Ո՞ր և է նկարագրութեան մէջ՝ էական հարցում մը կայ զոր բնաւ մտքէ հեռացնելու չէ. — այսինքն, պատկերին այս կամ այն կողմը որ կ'ուզուի ցուցնել, պիտի նպաստէ՞ զայն աւելի պայծառ, աւելի քնական (թառը չափազանց հասկնալու չէ) ներկայացնելու. չաւելցնել վրան գոյն, գիծ մը՝ որ ուղղակի կամ անուղղակի անգամ արգիլէ նկարագրողէ դիտուած նպատակը : Գիշ մը ճաշակի, թիւ մ'ալ ողջմտութեան խնդիր է, ուրիշ ոչինչ : Ու շատ զարմանալի բան. պատկերներու մէջ ապապրուածը, փնտրուածը՝ բնականութիւնն է. և երբ Պ. Արմէն անկից հատ մը պատմութեամբ մեզ կ'ընծայէ՝ կը մերժենք, կը գանիւնք, իր այդ արուեստին զաղտնիքը, ուրեմն, կը կայանայ ոչ թէ բնականութեան կամ իրականութեան մէջ՝ այլ անընտրողութեան. վասն զի, արդէն ըսինք, իր նկարածը ճիշդ է, սակայն հեղինակը զայն ընթերցողին ցուցնելու վրիպակէն ալ ազատ չէ :

« Ինկածնեք » ու մէջ, ուրեմն, այս անգամ « տղեկ »-ն էր, սարսուռն, որ կարեկցութեան մ'անգամ չարժանանար անցորդներէն, ինչ որ մարդու սիրտը կ'արիւնդնուէ : Բայց միւս կողմանէ զուրկ չենք նաեւ միւթարական տիպերէ : Եւ Պ. Ենովք բարեհաճած է անոնցմէ մին մեր առջեւ դնել՝ « Մարդ մը » վերնագրով : Դատ լայն ու վեհ նշանակութիւն մը տուած է ան՝ այդ միտանկիւն որ ամենուս համար կրնայ ըսուիլ. այս բացատրութեամբ միայն՝ որ այդ մարդը « կը թաղուի, բայց չմեռնիր » :

Մարդ մը, որ կրցած է հոգիները իր կեանքով ցնցելու և անխախտ ամենէն սրբուհու արժանիքը մարմնացնել :

1. Զառակ զազգ. արգի բանաստ. Թրգմ. Հ. Ա. Ղաւ. զիկան :

սիրուելու հարուստէն՝ ինչպէս աղքատն, երիտասարդն՝ ինչպէս ծերէն...

Գրիգոր Խան Շամուանճեանն է։ Տարակոյս չկայ, որ սա

Եղաւ մեր մէջ ամենէն լայնահմուտ գլուխներէն մէկը որ զազափար ունի հին ու նոր մտաւորական աշխարհի գրեթէ բոլոր դիմադրումներուն... անոնց կենդանի պատկերը պարզած աչքին առջև իր Մատենադարանով։

Բայց որչափ որ աւաղելի է այդ պատկանելի գլխուն կորուստը՝ այնչափ ալ հետաքրքրական է, « Մասիս »-ի խմբագրին մէկ ուրիշ խնդիրը զոր կը յուզէ, — « Մեր կիւն ցրտները »։ Անհակառակելի ճշմարտութիւն մ'է, որ բազմաթիւ չեն աստուծոյ յիշատական տարիները առաջ՝ զայն ժողովրդին անգամ ծաղրական էր։ Իսկ Պ. Արմէն Ինչ կը խորհի այդ իր յօդուածին մէջ։ Միշտ նոյնը. թէ անոնց սակաւաթիւ են, թէ հայ կիներն ալ հանճար ունին, բայց երկշտ են, չափազանց համետ, հրապարակ ելլելէ կը խրտին, թէ քաջալերութեան տեղ պարսափ կ'արժանանան. « անեւ՝ յանկերգ »։ Եւ այդ փաստները յատիտեանապէս պիտի կրկնուին, առանց թոյրովի լուծուելու. քանի որ անկարելի պիտի մնայ անոնց սրտէն կորզել արմատացած երկշտութիւնը։ Բայց ահա թէ Պ. Արմէն Ինչպէս կը պարզէ խնդիրը.

Ապահովաբար, կ'ըսէ, գրականութեան սերը ու եռանդը չեն որ՝ կը կասեցնեն թուրք այդ անժամօք ու ինքնամիտ գրչներուն։ Հանդէպ գրականութեան մշակումի՝ հանրութեան կողմէ սնուցում մուար հասարակին անքաշաւերիլ բնութիւն է որ՝ մեծագոյն թուրք կը դառնայ կին գրչներէն շատերուն առաջնադասութեան։ Աւանդական նեղմիտ ըմբռնումներ, նախապաշարում, կարծատես հայեացքներ։

Մեծ, շատ մեծ դեր կատարած պիտի ըլլայ ուրեմն եթէ մէկը կարենայ հալածել այդ « աւանդական նեղմիտ ըմբռնումները »։ Վառն զի, խոստովանելու է, որ կան ուսուցանողներ կիներն, ծածկուած, հիշող է, բայց այնպէս՝ ինչպէս ոսկին հողին մէջ. հանելը կը մնայ։ — Քաջալերական է, սակայն, որ այժմ թէ՛ տաճկահայոց ու թէ՛ ռուսահայոց մէջ՝ սոյն հարցը անտեսուած չէ. գրականութեան կամ, ընդհանուր խօսելով, գեղարուեստական ճիւղը մշակող-

ներու մէջ կը գտնուին նաեւ իրենցմէ, որոնք ոչ նուազ փայլ ունին։

Ու որչափ ալ կրկնուի, չափազանց չէ. — պէտք է լոյս, պէտք է սիրտ, պէտք է զազափար. այս երեքը ամենակարող են. ասոնց դիմաց այլ եւս « աւանդական նեղմիտ ըմբռնումները, նախապաշարում, կարծատես հայեացքներ »-ը կը չըսնան։ Եւրոպան կամ Ամերիկան մեզ ասոնց օրինակ կրնան տալ։ Ու « Մասիս »-ը այդ նպատակն ալ ունի. դա շատ արդիւնաւոր ծրագիր է։ Պ. Խնուր Արմէն, ի միջի այլոց, այս անգամ մեզ կ'ընծայէ « Ամերիկայի քանստոյդները »։ Եւ զայս ամփոփած է Ուրվիս տէ Զիւ Մօստի յօդուածէ մը։ Բայց ինչ ալ ըլլայ, նպատակէն շեղած չէ բնաւ։ Մեզ որ, սակայն, այդ շարաթաթերին՝ ինչպէս նաեւ բոլոր տաճկահայ գրագէտներու մտքի մէջ՝ էն լայն տեղ գրաւող՝ ֆրանսական գրականութիւնն է։ Եւ շատ ցանցաւ են, ինչպէս բնական է, խալալականէն, Սպանիականէն, Անգլիականէն ու Ռուսականէն։ Վերջինէն՝ Պ. Խնուր կը թարգմանէ Լ. Անտրիէֆի « Նիշէն Չուր » վէպը. զաղդիական թարգմանութեան վերայէն, անպատճառ։ Որովհետեւ պէտք է սպասել, որ ֆրանսացիք նախ ծանօթացնեն հեղինակները, յետոյ մենք հայերս. — գրեթէ պարտք մը կը համարինք սա։ Ամէն ազգ իր բնորոշ գծերով կը զատուի ուրիշ ցեղերուն գրականութենէն։ Եւ ինչպէս որ Տաճկահայերը յաջողեցին ֆրանսական գրական միտքը իւրացնել, ու զարմանալի ճարտարութեամբ մը անոնց վառվռուն, անհանգիստ միտքը մեծել, այսպէս ալ պիտի կարենան, կ'ըսենք, անդադառնալ ու սիրել ուրիշ գրականութեանց ունեցած յատկութիւնները, որոնք՝ հակառակ ֆրանսական ծագում չունենալուն, գեղեցիկ ու գրաւիչ են։

Եթէ ուրեմն Պ. Յ. Ստեփանեան կը գրէ. « Արդի Անգլիական գրականութեան ճիւղնադիրները » — նոր ու հետեւաբար հետաքրքրաշարժ բան մ'ըսած կ'ըլլայ. իսկ եթէ Պ. Տոմիսն « Սրտով Միտք »-ն ներկայացնէ, և Պ. Ա. Յարութիւնեան « Ռեմի Տը

կոսմոն »ը, Պ. Ռ. Զիրինկիրեան « Լըքոնտ Տը Լի »ի « Յորեկ »ը թարգմանէ, չենք ըսեր անշահ, — ընդհակառակը — բայց հին ճամբու վրան են կ'ըսենք :

Եւ այս պարագան է, որ եթէ երբեմն ովասիսներու պէս բան մը պէտք ըլլայ ցուցնել, իսկոյն կը մատնուի անոր նախ ֆրանսերէն ընթերցումը : Ինչպէս օրինակի համար. Խոտլացի այծմեան նշանաւոր վիպասանը՝ Վապրիէլէ տ'Անուցիո, « Մասիս »ի մէջ կ'ըլլայ « տ'Անուցիո » . Բոլոնիացի ասպետ մը՝ Ժազ (Jacques) Թագէվաքի, և այլն, և այլն :

Բայց ասոնց փոխարէն՝ բոլորովին հայ կեանքէն է որ կը ներկայացնէ ընթերցողներուն՝ Պ. Արամ Անտոնեան, իր յիշատակներէն : Պարզ, բնական դրուագներ են ասոնք, աւելի պարզ ու բնական ոճով պատմուած : Ի՛ր յիշատակները, որ ընթերցողներուն ալ կ'ըլլան : « Աշուղը » — Յ. Զինճեքեանը Յ. Ոսկանը. — դէմքեր, անցեալի դէմքեր, զորս այսօր Պ. Հեղինակը կը պատկերէ, անոնց արարքները, դիմագծերը նուրբագիրները անգամ մ'ալ կրկնել տալով : Ու անպատակ մարդ չկայ. — Պ. Արամն ալ զայն գիտէ : « 1846էն ի վեր՝ քաղական առաջ գացեր ենք ! » : Մեծ կուրուստ մը կը նկատէ նա Աստուածատուր Թոգարեանի — « Աշուղ »ին — անհետացումը : Ատր կրպակին մէջ բազմութիւն մը կայ . . . զրագէտներու. Պ. Արամն ալ հոն է :

Մարը (Աշուղը) բնաւ չէր խօսեր, և ես զո՛ք էի, կը պատէ Պ. Անտոնեան, ո՛վ զիսէ, Թերեւս կ'ազօթէի անգամ որ երբէք չխօսէր, համարաւր՝ Բայց օր մը, այդ լուսեղանը խցից, ու մինչդեռ մատուցներս՝ զորովալից տարօրեցով մը զբոյժ մը էջերը կը Թղթատէին,

— Ինձի նայէ՛, տղաս, հոս լցան, ժայնեց հոռուէն իր պորզուկ աթոռակին վրայէն : Յուզմանս այնքան մեծ եղաւ որ դիւրեւ ինկաւ ձեռքէս : Գլխահակ՝ իրեն մօտեցայ, դասաւորին ներկայացող յանդատորի մը պէս :

— Կը նայի՞մ որ զբոյժը ճատ կը սիրես, բոսա հայրական շէշտով մը :

Պատասխան չտուի, ոչ իսկ զուլիս բարձրացուցի. — Ի՜նչ զիբք էր նայածդ, հարցուց միեւնոյն շէշտով : Կրկին ձայն չհանցի :

— Գնա բեր նայի՞մ ատ զիբքը, յարեց. — Հրամանը զօրձադեցի մեքենարար :

Գիբքի՛ կարծած Նշան Պերպերեանի հրատարակած Դիցեալի Սշխատութիւնն էր : Առաւ, նայեցաւ պա՛հ մը, յետոյ ինձի երկաթեց ըսելով. — Ա՛ս, կարգա՛ . . .

Ապշութեամբ երեք նայեցայ. — Ինչո՛ւ չես ասեր, հարցուց զարմանքով :

— Բայց ես դրամ չունիմ, կ'ովացի. — Ես քեզի դրամ ուզեցի՛ . . . անո, տար կարգա՛, բայց կարողա՛յք վերջ նորէն բեր որ սրբէր զիբք ասունս . . . Զեմ յիշեր — կ'աս լեյցնէ Պ. Անտոնեան — Թէ Ի՜նչպէս բաժնուցայ իրմէ, Կարծեմ ոչ իսկ շնորհակալութիւն յայտնեցի իրեն : Եսն ցան շփթեցուցի էր զիս այդ անպատեհ ընթացքը :

Բայց դժբախտաբար, « 1846էն ի վեր՝ քաղական առաջ գացեր ենք ! » : Աւելի բնականօրէն պատմուած է Տէր — Երեմիայի միջնադէպը . օրացոյցներու հրատարակող՝ անանուն նամակէ մը կ'իմանայ թէ մոռցած է յիշել Ս. Բագոսն տիանոս, աւագ ըրմապետ Ս. Օգսենտիոսի. այս մեծ վրիպակը այլ եւս իր սեւեռունն է որմէ հագիւ կ'ազատէ զինք Զուլիսանեան պատուելին : Տէր-Երեմիան այդ դէպքին մէջ քիչ մը « Հանգած կեղեկեցի »ի Համոյին կը նմանի. միտքը մէկ բանով միայն զբաւուած է. Համոյինը՝ պալատով, Տէր-Երեմիայինը՝ Բագոսն տիանոսով :

Տաճկական՝ մեզ ընտանեցած բառերը մեծ դեր ունին պատմութեան բնականութիւն տալուն մէջ : Թրքահայ բարբառը, ինչպէս Պ. Լէօն ալ կը վկայէ իր « Ռուսահայոց զրականութիւն »ին մէջ, աւելի յարմար է զանկալականութիւն՝ քան ոտուհայոցը : Բայց այդ ալ առանց չափազանցութեան, այսինքն՝ առանց թրքերէն բառերու խճողման. — Այս օրերուս՝ արդէն իսկ նորամուտ բառերու ներմուծում մը կայ : Ռուսահայերը՝ անյագօրէն՝ կը դիմեն գերմ. ֆրանս. ու ոռուս. բառերու, չենք գիտեր թէ ինչ անհրաժեշտ պէտքեր համար : Իսկ տաճկահայերը՝ ֆրանսերէնի և Դատ անգամ այս դիմումները՝ իմաստի մը յատուկ նշանակող բառը պակաս գտնելու համար է մեր լեզուին մէջ : Սակայն լաւագոյն պիտի չըլլա՞ր, քանի որ հայերէնը զուրկ չէ բարդութիւններ կազմելու կարողութենէն, ձեւել ուղուած նոր բառը, կամ եղածներէն մին որոշել այս ինչ նշանակութեան համար, և ընդհանրացնել : Գրեթէ նման լեզուաբանական խնդիր մ'է որ կը յարուցանէ Պ. Տոմինո « Մասիս »ի 19 թուին մէջ, ուր առիթ կ'ունենայ խօսելու (էջ 367) յատուկ անուններու հայերէն

Թարգմանութեան վրայ ու մեզի ալ նեղու-
թիւնը կու տայ հին հարցը անգամ մ'ալ
յուզելու: Բայց ճամբան չափազանց բա-
նուկ ըլլալով՝ ժամանակէ մ'ի վեր, հոս
անուան իսկ տալով՝ ամէն ոք կ'ըմբռնէ
թէ ուր ենք:

Տարակոյս չկայ, թէ օտարազգի անու-
ններ այնպէս հնչելու է (և գրելու) որ նոյն
ազգի հնչածէն չտարբերի: Ու մեզ բան
մ'ալ չի պակսիր. ոչ հայերէն տառերը.
ոչ ալ ամէն բանի կարող լեզուինս. —
մենք հայ ենք: Արդ, ինչպէս գրելու է,
Պ. Տօմինօի բերած օրինակներէն չնշեցիւով,
Jules Claretie ժամանակագիրն: Նայե-
ցէ՛ք. չմոռնաց որ այս հեղինակը դեռ ողջ
է՝ ուրեմն այնպէս մը հնչել՝ որ եթէ յան-
կարծ լսէ նա, չգարհուրի իր անունէն:

Տէմիքիպաշեան՝ — կ'ըսէ Պ. Տօմինօ — որ է՛ն գե-
ղեցկազտ ու ֆրանսական մտքին, լեզուին նրբերանգ
կողմերը իրգնաօրէն Թարգմանող դէմքը եղած է մեր մէջ,
զրած և պնդած է թէ «Գլարթի» Շնչելու է, քանի որ
է գիրը երկու ժայնաւորներու միջև կը գտնուի:

Պ. Տէմիքիպաշեան, կը տեսնէք, կա-
նոն մը կ'ուզէր հաստատել, որ զօրու-
թիւն չունի ֆրանսերէնի համար. ուստի
Claretie-ն «Գլարթի» մնաց: Ասով սա-
կայն վերջնական սահմանը գծած չենք
ըլլար խնդրոյս. անշուշտ՝ դեռ պիտի գը-
րուին «Գուրտոն տը Մարասանտ» —
«Հոակինտոս» — «Բեռնարդինոս Ս. Պե-
տրոսեան» և այլն. փոխանակ «Կի տը
Մօբասան»-ի — «Ռասին»-ի — «Պեռնար-
տէն տը Սէն-Բիէն»-ի: Եւ արդէն ուրիշ
արդիւնք մ'յառաջ բերած պիտի չըլ-
լար՝ նոյն իսկ հատոր մ'ալ այս նիւթով
գրադած. քանի որ պիտի շարունակուի
միշտ անհատական ըմբռնումը, հոգ չէ՝
ուզիդ թէ մուրալ թըրցահայերը՝ այս մա-
սին, աւելի ճշգրտապահ են:

Բայց, ինչ որ ցաւալին է, միայն բա-
ռերու մէջ չամփոփուիր արդի անճշդու-
թիւնը. ոմանք անհարթութիւններ կը նշմա-
րեն հայերէնի շարադրութեան մէջ իսկ.
տաճկահայոց լեզուն, կ'ըսեն, տաճկերէնի
կը մօտենայ. — այս հաշուով՝ ռուսահայոցն
ալ՝ անշուշտ ռուսերէնի: Ուստի լեզու մը՝

որ պէտք է օրինակ կամ կաղապար առ-
նուի, ֆրանսերէնը կը ներկայանայ, կ'ը-
սեն: Այս գաղափարը չուկէտ առած՝ կը
հանէ զմեզ հոն ուր «Եփրատիւնը տեղ մը
չիկայ վառարկ. — Կօշիկը ետք է շարունակ
վառարկ» . և այն ստիպերը «Մասիս»-ի
խմբագրին են: Արդ, պիտի համարժակենք
հարցնելու թէ ինչերէն է այդ. հայերէն՝
ոչ անշուշտ. գաղղերէն՝ և ոչ իսկ. —
Պարզ ու սիրուն շարադրութիւնն է (!):
«Մասիս»-ը՝ ժողովրդական ըլլալ ուզե-
լով՝ անհասկանալի կ'ըլլայ: Եւ մի և
նոյն ճամբէն՝ չեն շեղիր միւս գրագէտ-
ներն ալ՝ Պ. Տօմինօ, Ա. Յարութիւնեան,
Տիկ. Չապէլ, և այլն: Առնց յօդուած-
ները՝ ցոյց պիտի տան զայս: Առաջինը՝
«Մասիս»-ի փետրվար թուին մէջ յօդուած
մ'ունէր՝ զոր «Ուրապգիրներ» անուաներ
էր. առաջին ուրուագիւրը սապէս կը սկսի.

Ան օրը, չգիտեմ ինչու, կամուրջին վրայ մէկ կողմ,
կեցեր եմ ու կը դիտեմ՝ տեղայոյզ մակերթաւորները
ու տեղատուութիւնը մարդկային հսկայ կոհակին, որ
զլուտ պտոյտ տալու աստիճան արագօրէն կը Թաւալի
իր ջրվէժային ժայռովը, իր այլազան ու փնինքիւն
փոսփորացումովը: Յոր ու կիզել արեւ մը կայ որ բար-
ձրագիր հոցը կը Թուի ըլլաւ կենցեղէ մեքենական
շարժումին, այս զիկզկական հասանքին, Մէկ պահուն,
քովէս, գրեթէ արմուկեւ քուտիւով, մուրացկան մը կ'ան-
ցնի:

Ուրեմն կ'իմանանք, թէ անդին «մա-
կընթացութիւնը ու տեղատուութիւնը» կը
պատահի, վերն ալ՝ բախտը անանկ կը
բերէ որ՝ «յորդ ու կիզիչ արեւ» մ'ըլլայ,
մինչ վարը, իր քովէն, շատ քովէն՝ ար-
ժուկին քուտելու չափ՝ «մուրացկան մը
կ'անցնի» . Պ. Տօմինօ մեզ իմաց կու տայ՝
որ այդ թշուառը կոյր մ'է, որով ըսել
կ'ուզէ անշուշտ, թէ նա ոչ գինքը կը
տեսնէ, որ «այն օրը, կամուրջին վրայ
մէկ կողմ կեցեր» է ու կը դիտէ, ոչ
վերի յորդ արեւը, ոչ ալ վարի «մակըն-
թացութիւնը ու տեղատուութիւնը»: Խեղճ
կոյր: Բայց կոյրը միշակ չէ. ահա մէկն
ալ զիմացէն: Տեսնենք հետեւանքը:

Ահա անոնք կը մօտենան իրարու, կը մօտենան, ճիշդ
դէմ դիմաց մը գտն. բազմաթիւ անխուսափելի է և հե-
տեւանքը վտանգալիք... Յուզեաւր. սաստիկ խաչակըն-
քումի մը մէջ երկու կոյրերը կը զարնուին (կամ ուրիշ
բառով՝ կը բազդին իրարու ... Եւ երկու արեւոյճ հո-

գինքրու խորքն, նոյն վայրկեանին, միանուազ արծա-
ղագոյ մը նման, ողբ մը, յանդիմանութիւն մը կը
թռնի, (կամ՝ ճիշէ խորին է՝) դուրս կ'ելլէ, ... — կոյր
ես, մարդ Աստուծոյ ...

Շահաւէտ դաս մը կայ այս յանդիմա-
նութեան ու խօսքին մէջ, որ պիտի չու-
շանայ ըստելու։ Տօմինոն կը խորհի մի
շատ ընդհանրացած ճշմարտութիւն։

Քանի՞նք կան աշխարհիս մէջ որ այս կոյրերուն նման
իրենց ունեցած հոգեկան կամ բարոյական մէկ պակա-
սութիւնը դիմացիններուն կը վերադրեն։

Յաջողութեամբ՝ յաջող ու սիրուն նմա-
նութիւններ են որ կ'ընծայեն երկրորդ և
երրորդ «Ուրուագիրներ»ը։ Բաւականա-
նանք միայն առաջինով։

Սակայն դեռ աւելի կարեւոր էջեր կան,
աւելի շահաւէտ հարցեր. «Մոտադրական-
ներու չքաւորութեան հարցը» և «Վեպերը
գրականութեան մէջ»։ Տիկ. Զապէլ Եսայեան
բաւականապէս շօշափած է այդ կրկին
կարեւոր խնդիրներն ալ։ Գրականագէտ-
ներու չքաւորութիւնը՝ արդէն շատոնց ան-
դրադարձուած է. ու մեր մէջ՝ մի քանին
յիշելով, Յ. Յ. Պարոնեան, հոչակաւոր
զաւեշտարանը, Ռաֆֆին, ռուսահայ վի-
պասանը, Պ. Աղամեան, և այլն՝ ատոր
վկաններն են։ Սակայն

Դարձեալ քանաստեղծը... գոնէ արտադրելու միտիւ-
թեամբ ունի. իրեն ընդ բան պէտք է. իր ծախքերը
սահմանափակ են... Մարդիկ վարժուած են զինքը աղ-
քատ տեսնելու... Բայց ի՞նչ ընէ անպէն խեղճ դիտունը։
Ահաւասիկ մէկը՝ որուն ներքին չէ աղքատ ըլլալ։

«Ներքին չէ» և սակայն ամենէն
ճշմարիտ իրականութիւնն է ատա՛ Բայց յու-
սանք թէ՛ գոնէ օրէ՛ օր՝ այս հանգամանքը
իր կարեւորութիւնը ստանայ, «օրուան
ամենէն անմիջական և հրատապ հարցը».
դառնայ, և ասիկայ կարծեմ մերձակայ
բան մըն ալ է։ Սակայն անդին ուրիշ
բան մ'ալ կայ՝ որուն բուժումը ոչ միայն
«մերձակայ բան մըն ալ չէ»՝ այլ նոյն
խիկ ապագայէն ալ հեռու է. — վէպերու
տիտուր ազդեցութիւնը։ Անոնց

Ընթերցողներու հետեւողով, կ'ըսէ զարժեալ Տ. Ե-
սայեան, ծեղով մը կը կորսնցնեն (կիները) իրենց բնազ-
դային և ճշմարիտ զգայնութիւնը կհանքին, և անմիջա-
կան ազդեցութեանը տակ կը մտնան իրենց կարգացած

էներգիաներուն, որուն հետեւանքը կ'ըլլայ անտարա-
կոյս զանոնք կապկպելու, անոնց ապրելու եղանակին
ընտանեանու, անոնց զգացումները իւրացնելու զգուժքը։

Ճշմարտութիւն մը՝ որ ինչչափ ճիշդ՝
այնչափ ալ ընդհանուր է։ Թերթթօններու
մէջ առանց ընտրութեան, յախուռն թարգ-
մանուած վէպերը՝ այժմ շատ բազմաթիւ
են։ Անոնցմէ շատերը՝ նոյն իսկ զուրկ են
գրական մեծ արժէքէ, և փոխարէն բեղուն՝
սրտեբու մէջ նետելիք թոյներով։ Ասոր
դէմ է որ կը բողբոքէ, և իրաւաբար, Տիկ.
Զապէլ Եսայեան։

Բայց գրեթէ նոյն անշահականութիւնն
է որ կը տիրէ «Մասիս»-ի մէջ ցիր ու
ցան ոտանաւորներու, մէջ՝ որ անոր բա-
նաստեղծական (!) բաժինը կը կազմեն։
Դիտաւոր բանաստեղծները՝ ասոնք են. ՊՊ.
Արտաշէս Թարուծեան, Միհրան Ու-
ղուրեան, Մերութեան Պարսամեան, Մի-
սաք Մեծարենց, Աւիսալան, Հրանտ Նա-
զարեան, Ռ. Զինկիկեան, Եղիա Տէմիր-
ճիպաշեան, Եղ. Եպս. Դուրեան, և այլն։
Այնչափ շատ են՝ որ ինչ պատիւ տաս՝
չի բաւեր ամենուն։ Տանկահայտց Մու-
սան, Հիմայ, Պեմիգա ապաւինած է, ա-
պահովապէս, Պ. Գ. Վարուժանի քով. ի
զուր «Մասիս»-ի կատարներէն զայն կը
հրաւիրեն։ Բայց Ե. Տէմիրճիպաշեան ու
Եղ. Եպս. Դուրեան՝ անտարակոյս արծա-
նի են իրենց կրած դափնիներուն։ Պ. Դու-
րեանին եղբայրը՝ ընդհանրապէս իր քնարը
աւետարանական նիւթերու վրայ հնչեցնե-
լուն՝ չի կրնար վայելել այն դրուատիքը՝
զոր պիտի տար անձանթ կամ քնարը-
զական տողերու թափը։ Այսուհանդերձ՝
անոնք իսկ իրենց յատուկ կիներ ունին։
Մեղամաղձիկ շեշտ մ'ունեն իր մէկ ոտա-
նաւորը, «Երազ մը» — նուիրած իր վա-
ղամեծիկ բանաստեղծ եղբորը։ Ահաւասիկ
ան.

Տարւոյն ամիսն էր նոյեմբեր,
ինքն անկողնի մէջ հիւանդ էր ...
Ու ես իբրեւ անմիտ տղայ ...
Ար կըրակին հետ կը խաղայ՝
Չունենալով կոսակած մը թէ
Մահը ծաղիկ մեզ կը խայթէ,
Գացի երազս պատմելու,
Ինքն ալ ակամօղ դըրու հըլու,
«Եղբայր, ըսէ, այս գիշեր ես

Կարողեղին մէջը, զեռնս,
Սալորիին վերայ տեսայ
Զորս պտուղներ հունայ հուսայ,
Սակայն անոնք չէին սալոր
կանանչ՝ կարմիր ու կէս կըլոր,
Այլ երկնակէկ էին տանձեր,
կամ թէ այնպէս մը ձեւացեր՝
Թեւէ կոթերով բերանային
Արծաթափայլ կը շողային .
Անոնցմէ մէկը ինքնիրեն
Փորձաւ յանձնել ինկաւ վերջն ... »
Հիւանդ Պետիկը արդմանայնջ՝
Եկանց երազս լարագոյժ .
« Զորս պտուղ չ'որ եղբայրներէս
Հոգին վերայ ինկնողն եմ ես » :

Ուրիշ կեանք մ'է զոր Պ. Ե. Տէմիր-
ճրպաշեան իր տողերուն մէջ կը դնէ: Սեղմ
տողեր, խտացած պատկերներ, խեղդուած
իմաստներ, անոնք հասկնալու համար՝
պէտք է քերթողին ոգին զգնուէ: — Նա-
ւակ մը կը սահէ ծովու վրայէն. դուք կը
լսէք միայն ճողփունք. բայց ո՛չ, զաղտնի
խօսակցութիւն մը կայ՝ որ ձեզ չի հասնիր.

Անկէն ըստ նաւակին: Դո՛ւք ինձ ճերմակ փրփուր՝
Տայ քեզ ճերմակ առագաստ: — կ'ըլլանք աղուր ...
Անհով վրոնձ չեմք սակայն .
Նընջեն յորժամ հով ու ծով,
Դու կ'ընթանաս Թեւեակով,
Իսկ ես կ'ըլլամ ուկէան :

Այս բանաստեղծի միտքը, ինքնին բա-
նաստեղծութեան հակամէտ, ազատ եղած
չէ նաեւ Վ. Հիւկոյի մը բուռն շեշտէն, և
աս՝ շատ ակներեւ է:

Վերոյիշեալ երկու քերթողներէն վերջ՝
չենք համարձակիր միւսներուն իջնել. ա-
նոնք երկու « Մասիս » ներ կը թուին այս
բլրակներու մէջ: Անոնց գրեթէ բոլոր
տողերը՝ սիրերգներ են. կ'երգէ մէկը.

Երբ յուշին սրբոյս խորքն
կու լայ ուժգին,
Ու արմատգին
Սէրս նորէն
կը ծնի ցաւին
Խարոյկներէն, . . . (Ռ. Զեւեկերեան)

ուրիշ մը.

Տորեն է մեղկ .
. . . տաք ու լըօին
Չանձրախտն է որ զիս կը տանի
Խեղճոտ ճամբէն դանդաղագին,
Դեպ ի ծովափը ամայի,
Դո՛ւք ծոյլ ծոյլ կը քնանայ
Անըջանքին մէջ յուրօրէն,
Ու աւաններն թոյլ, անպայայ,
Համբոյրներով գերար կ'օրբն :

Համեմատաբար՝ շնորհք մը կայ Պ. Ա.
Յարուժիւնեանի ոտանաւորներուն մէջ .
վկայ՝ « Հովերու Սոյլը »:

Ինչ կ'երգէ
Հովերու սոյլն աշնանային,
Ո՛հ, ինչ կ'երգէ Հովերու սոյլն աշնանային,
Լուսնակ, ո՛վ լուսնակ,
Այլ հիւանդ լուսնակ,
Որ թուի ամպերու խոր պատառուածքն,
Քու յուսահատի մաղճոտ աչքերէն,
Այդ շեղ նայուածքիդ ցանցէն արմատնակ,
Լուսնոյն լոխն արցունք կը թափես,
Չըսես, ի՞մ լուսնակ,
Հովերու սոյլն աշնանային ինչ կ'երգէ, . . .
Լուսնակն անուշ՝ իր դէմքին
Սարսուռ կու տայ մեղմազին,
Եւ ամպերու շուրթն ետեւ
Խուսափուկ շարժմամբ կ'անհետի Թեթեւ .

Իսկ Պ. Մ. Պարսամեան՝ զաղափար
մ'ունի՝ որուն միշտ չորս կողմը կը դառ-
նայ, ինչպէս այրուող թիթեռնիկը՝ ճրա-
գին. յաճախ անձաշակ նմանութեանց կը
վազէ. բայց ոտանաւորը միշտ հինն է:
Այդպէս չէ Պ. Մ. Մեծարենց. կարդանք
իր չարածճի « Հովը » կամ « Իրիկուսն
մէջ խորին »ը, և դուք դատեցէք տարբե-
րութիւնը, պատկերի թարմութիւնը:

Իրիկուսն մէջ խորին,
Երբ օդայած կը թռչի,
Դիրանեղանիկ փետուր անուրջի՝
Հիր ճառագալթն արեւին,
Հենց է աղբերին մէջն ամբն ճելի,
Իրիկուսն մէջ խորին,
Երանգներ երբ չուրին
Մէջը մարմրին, . . .
Իրիկուսն մէջ խորին՝
կարկաշ աղբերին կը կանչէ յստակ,
Հովիկ նաժիշտն՝ իր չուրին
Խաժ հանդերձ փոթելու:
Եւ իրիկուսն մէջ խորին, . . .
Դո՛ւ յամեղոյ հօտն ըսպիտակ
Գառնուկներուն՝
Որոնք հնուն

Արժեւորեղին մէջ կ'իյնան
Բաթիւներուն պէս ձիւներն, . . .

Սակայն ինչ որ ալ ըլլայ, պիտի չկա-
րենանք ցոյց տալ վսեմ պատկեր մը, գե-
ղեցկութեան տիպար մը: Ու վայրկեան մը
կը կարծենք հասած այն օրուան՝ երբ պի-
տի ստուգուէր կէօթիկ խօսքը, թէ « Աշ-
խարհիս վրայէն բանաստեղծութիւնը վո՛ւն-
տողները՝ բանաստեղծներն են »: Բայց
« Մասիս »ը կը ձգտի հայ միտքը հասցնել
կատարելութեան բարձունքին. ասո՛ր իր ա-
մէնօրեայ մտածումն է: Ու նայելով իր մին.

չիւ ցարդ յայտնած ոյժին՝ իրաւունք ունի յոյսերնիս՝ չմարելու . — այդ շարա-
թաթերթը՝ ոչ միայն անհատական ոյժե-
րու ձեռքով միջազգային լըյսին կ'առաջ-
նորդէ ժողովուրդը՝ այլ նաեւ յաճախ իր
ներքին իրօք յերեւան կը հանէ, — որ է՝
հայ ժողովրդեան յառաջդիմութիւնը : Նա
չի դադրիր իր գրական կամ գիտական
առաջարկներն ու հարցերն ուղղելու, ու
զելով միշտ վառ պահել հասարակութեան
միտքը, օրէ օր սրել, լուսաւորել, արթըն-
ցնել . այս երեքին պէտքը՝ այլ եւս ամե-
նուն յայտնի է : Եւ ճիշտ այդ պատճառով
է, որ մեր գրականութիւնը երթալով մու-
թէ դուրս փախած, անծանօթ դէմքեր եւ
րեւան կը հանէ . դէմքեր՝ որ թէպէտ շա-

տոնց երկրիս վրայ են, բայց զայն չեն
գիտեր . դեռ նոր կը ծնանին, դեռ հիմայ
կ'ըմբռնեն թէ ինչ է լըյսը, կեանքը : ...

Առանց յուսախաբութենէ վախնալու՝
կրնանք պնդել որ « Մասիս »-ը գրգիռ պի-
տի ըլլայ, այս նկատմամբ, միւս հանդէս-
ներուն ալ . միայն թէ ոչ միայն այս իր
կենդանի ուղղութեան մէջ յարատեւէ, այլ
երթալով իր ուժի թափն աճեցնէ, աւելի
խնամքով, աւելի մօտէն նայի հայկական
կեանքին . — մօտէն դիտողը՝ շատ բան,
ամենափոքրիկ բիծերն ալ ցոյց կու տայ :

Կը մաղթենք, որ այս « Մասիս »-ին
վրայ, կրակը՝ սատոյցին տեղ՝ « յաւիտե-
նական » ըլլայ :

Հ. Ղ. ԲԺԿԵԱՆ

ԲՈՎԱՆԻԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԵՄԱՐԱՆ

ՍԱՀԱԿԵԱՆ Հ. Կ. Տ. — Ազգային հին
բանաստեղծութեանց տաղաչափական
գաղտնիքը 245
ԱՆԴՐԻԿԵԱՆ Հ. Ն. — Հին դէմքեր . Պետ-
րոս Ա. թագաւոր Կիպրոսի, Երուսա-
ղեմի և Հայոց 254
ՏՈՒԹ. Մ. ՍՄԲԱՏ ԳԱՐԻԷԼԵԱՆ . —
Հայերէն նորակամ բառերու վրայ ու-
սում մը 261
ՀԵՄԱԿԱՆ . — Աշխարհաբարի խնդիր .
գրագէտ դասակարգի իրաւունքները
լեզուի մը ստեղծման պահուն 265
ՊՈՏՈՒՆԵԱՆ Հ. Մ. — Աշխարհաբար թէ
Աշխարհաբար 267

ՏՈՒԹՐ ԵՄԱՆՈՒԼԻ ԱԼՄՈՑ . — ի արև և
« Տիրական » բառերը 268
ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ Հ. Գ. — « Փառական նշա-
մակաց » և « զնախնամէջ պարն » 268
ԱՆԴՐԻԿԵԱՆ Հ. Ն. — Ֆարմանի Ամանի
վէպին առիթ 268
ԽՄԲ. — Մըմբան էֆէնտիի Պուալոյի « Ա-
րուեստ Գերթողական » թարգմանու-
թեան մասին 269
ՍԱՀԱԿԵԱՆ Հ. Կ. Տ. — « Փառական նշա-
մակաց » ուղղելի « թափառական երա-
մակաց » 270
ԽՄԲ. — Առուայի կնիքը 276

ԳՐԱԿԱՆ Ք

ԽՄԲ. — Կաթողիկոսական յիսնամեայ յո-
բելեան (պատկերազարդ) 241
ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ Հ. Գ. — Յայտնի անթա-
կահար Յ. Նալբանդեան (պատկերա-
զարդ) 277
ՍԱՅԵԱՆ Հ. Ղ. — Ռէթէտ Պէրպէրեան
(պատկերազարդ) 278

* — ՏՈՒԹ. Յ. ԹԻՐԵԱՐԵԱՆԻ « Արտա-
շիր Բաբական Կարնամակ » 271
** — ԳՐ. ՎԱՆՏԵԱՆԻ « Արեւելեան աշ-
խարհաբարի պատմական քերականու-
թիւնը » 273
ԲԺԿԵԱՆ Հ. Ղ. — Մեր արդի գրակա-
նութիւնը . — Մասիս 280